

הקנס למכוון מלאכתו במועד / גמר כתיבת ס"ת בחול המועד

מכוון מלאכתו במועד כשהיה יכול לעשותה מראש / דבר האבד שנתחדש במועד ויכול לדחות לאחר המועד

א. למרות ש"דבר האבד" הותר בחול המועד, היתר זה מסוייג: "וכלם אם כיוונו מלאכתם במועד יאבדו" (משנה מו"ק פרק ב' משנה ג'). כלומר מי שהיה יכול לעשות מלאכתו קודם לחול המועד ודחה לחול המועד יש לאבד את מלאכתו – אפילו אם מדובר בדבר האבד. ונחלקו המפרשים במשמעות ה"איבוד" (עיין ב"י סימן תקל"ח) והשו"ע בסימן תקל"ח סעיף ו' פסק (בעקבות הרמב"ם בפרק ז' מיו"ט הלכה ד') ש"בית דין מאבדין אותה ממנו ומפקירים אותה לכל" (ועי"ש ברמ"א ובמשנ"ב בדינו של שכיר).

ב. ומה הדין במקרה הפוך, אירע לאדם "דבר האבד" במועד, ויש לו אפשרות לדחות את הצלתו לאחר המועד, אולם הוא בחר לעשות פעולה זה במועד, האם גם במקרה זה קיים הקנס של איבוד מלאכתו ?

בפשטות מקרה זה לא יחשב "דבר האבד" שהרי אין דחיפות לעשותו עתה וניתן להשאירו לאחר המועד. ולמשנ"ב בסימן תקל"ח ס"ק ט"ז פשוט שהקנס נאמר גם לדבר שאיננו דבר האבד (ומחלוקת האם במקרה זה קנסו גם את בנו אחריו – שם ס"ק כ"א), ומדבריו נסיק גם לנידון שבפנינו.

ג. אמנם בשו"ת רבנו אלעזר בן ארחא סימן ג' (צויין בקצרה בשע"ת ס"א א' בשם הברכי יוסף שהביאה מתשובת כת"י) כתב שמלאכה שלא היתה יכולה להיעשות קודם המועד ונתחדש הצורך לעשותה במועד, אף שברור שאין לעשותה במועד, אין לתת למקרה זה גדר של "מכוון מלאכתו למועד". אולם אין לו להנות מאותה מלאכה. כלומר, בניגוד ל"מכוון מלאכתו למועד", שמפסיד הם את הרווחו הן את הקרן, במקרה זה אין לקנסו להפסיד את הקרן כי אם למנוע ממנו את הרווח (כגון, להכריחו למכור לעניים במחיר הקרן, עי"ש). ולשיטתו, אם מדובר במלאכה שנתחדשה עתה ואיננה דבר האבד, נראה שג"כ אין לקנסו באיבוד הקרן, עי"ש

ד. רבנו אלעזר בן ארחא לא ציין ראייה לדבריו שיש מקרה בו אין קונסים אותו באיבוד הקרן אבל דורשים ממנו שלא להנות מהרווח. ונראה שיסוד דבריו בתשובת הריב"ש סימן שנ"ב בדינו של אדם שפתח חנותו במועד באופן האסור, שאף שאין מדובר בעשיית מלאכה ממש כי אם בפתיחת החנות "שרק מזלזל קצת במועד למכור כדרכו בחול" – יש לקנס אותו כפי מה שנהנה ממעשיו. ואף הריב"ש אינו מביא ראייה לדבריו לקנס זה, ויש לעיין האם מדובר בקנס שחידש הריב"ש או שיש לו יסוד בסוגיית הגמ'.

ואף שיש הבדל בין נידונו של רבנו אלעזר בן ארחא (שעושה מלאכה) לבין הנידון של הריב"ש (פתיחת החנות) ויתכן שהריב"ש אינו מודה לחידושו של ר' אלעזר ארחא הנ"ל, מ"מ בעצם הדבר שיש לקנס אותו של ינהג מרווחיו, שווים הם.

ה. בעיקר חידושו של רבנו אלעזר בן ארחא, שדין איבוד מלאכתו של מכוון מלאכתו במועד נאמר רק כאשר היה יכול לעשותו מלאכתו מלפני המועד (לעומת המשנ"ב – כנ"ל אות ב') כתב עליו בשע"ת סימן

ונראה שיסוד המחלוקת הוא האם הקנס במכוון מלאכתו נובע מכך שלפני המועד כבר תכנן לבצע מלאכתו במועד והרי זה זלזול גדול במועד שמעיקרא לא עשה מלאכתו בחול ותכנן לעשות זאת במועד. ומעין האיסור לגלח ולכבס במועד כדי שלא יכנס מנוול למועד (מו"ק יד, ועיי"ש לגבי אנשי משמר), ולכן כאשר לא כיוון מראש אף שעשה מלאכה זו בעמוד אין לקונסנו (שיטת רבנו אלעזר בן ארחא), או שיסוד הקנס הוא על עצם עשיית המלאכה שאינה נצרכת במועד אף ללא תכנון מראש (וכשיטת המשנ"ב לעיל).

הפעולות שנקנסו

ו. כאשר מכוון מלאכתו למועד, הדוגמאות במשנה לפעולות שכוונו להיעשות במועד הן הכנסת פירות מפני הגנבים ושליית הפשתן מן המשרה. והנה שתי פעולות אלו אין בהן בהכרח מלאכה כי אם טירחה. ויש לעיין האם הקנס הכבד של איבוד הדבר כולו (כולל הקרן) הינו דוקא בדברים אלו שהינם 'קלים' בעיני הבריות אבל אם עשה מלאכה ממש אין לקונסו כל כך כיון שאין חשש שיעשה מעשה שכזה במועד שיודע את חומרת האיסור, אמנם מדבריו הריב"ש לעיל שחילק בין מלאכה לבין פתיחת חנות, מוכח שכל מלאכה הינה בכלל הקנס של איבוד.

סיום כתיבת ספר תורה במועד

ז. כתיבת ספר תורה אסורה במועד אא"כ אין לבני המקום ספר תורה לקרוא בו (גמ' מו"ק יד,; שו"ע או"ח סימן תקמ"ה), ובעל ערוה"ש בסימן תקמ"ה סעיף ה' מסיק מדין זה:

וא"כ יש למחות ביד יחיד הכותב ס"ת ועושה הסיום בחול המועד ואיסור גמור הוא דהא בשעת הסיום גומר הסופר כתיבת הס"ת והרי אין צורך בס"ת זו ליו"ט שיש אחרות והעולם אינם יודעים מאיסור זה וחושבים זה למצוה ושמחת המועד והיא עבירה גמורה

מדברי ערוה"ש עולה שהיתה זו מציאות מוכרת שאנשים סיימו כתיבת ס"ת במועד והרי זה ממש דין מכוון מלאכתו למועד (שלכאורה היה ראוי לאבדה. ולגבי היתר כתיבת תפילין במועד לעצמו אף אם רוצה להשתמש בהם אחר המועד כתב שם ערוה"ש שהטעם הוא מפני שהיא מצוה שבגופו – עיי"ש סעיף ח').

ח. בשו"ת שאילת יעקב [פראגר] סימן ז' העיד שהמנהג בפולין היה לגמור כתיבת ס"ת בחולו של מועד, והוא ערך על כך תשובה ארוכה לרב יוסף שאול נתנזון מלבוב (בעל השו"מ) שהשיבו בקצרה:

וראיתי לפלוו ושמחתי – ובכ"ז המנהג לגמור ס"ת בחול המועד ולהכניסו לבית הכנסת בהושענא רבה

ולא ביאר את טעם המנהג. וגם בתשובת בית יצחק (או"ח קו"א סי' ב') מדובר על מציאות שכזו, ובעלי תמר במגילה מו"ק פרק ג' הלכה ד' כתב שהמנהג בגליציה היה לגמור מילוי האותיות בחול המועד כדי שיכתב לכבוד שמחת תורה (ועיי"ש מנהג נוסף). והחת"ס מעיד על עצמו בשו"ת חת"ס יו"ד סי' רע"ו:

ברור הדבר שאין הכוונה ליום טוב ממש, כי אם לחול המועד. ויש לעיין כיצד מותר הדבר, בדוחק היה אפשר לומר שבאותו מקום לא היה ספר תורה אחר, אולם החת"ס לא רואה צורך לציין זאת.

יתכן שמדובר שהסופר לא כיוון מלאכתו למועד אבל מלאכתו נמשכה למועד, אולם לכאורה אין בכך כדי להתיר שהרי אסרו כתיבת סת"ם במועד כמבואר לעיל.

ויש שהציעו שניתן להתיר באופן בו כתיבת האומן של הסופר נסתיימה כיון שהוא כתב את האותיות רק השאיר חללים ריקים למילוי על ידי הקהל ואין זו מלאכת כתיבת אומן (בית יצחק הנ"ל אולם לכתחילה אין לנהוג כן, שאילת יעקב הנ"ל, וע"ע שבט הלוי חלק ג' סימן צ"ו אות ג', בצל החכמה חלק ד' סימן ג') ומסתבר שגם אצל החת"ס כך היה (שאילת יעקב הנ"ל). ובספר שרשי מנהג אשכנז חלק ד' עמ' 320 ואילך הרחיב בענין מנהג זה והציע שכוונת החת"ס היא שהכתיבה נגמרה לקראת חג הסוכות והכנסת ספר התורה היתה בחג עצמו (שם עמ' 324). אמנם כל זה לכאורה דחוק בלשונו של החת"ס.

ט. יתכן שנוכל להציע ביאור לדברי החת"ס על פי דברי שו"ת מהר"י בירב סימן ס"ב:

ועוד כי נראה לי... שאין הכתיבה גמר מצוה שהרי כתיב וכתב לו את משנה וכו' והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו כי גמר המצוה היא הקריאה שיקרא בו ואם כן אין לברך על הכתיבה דאינה גמר המצוה ולכן בנ"ד אין לברך על הקניה ולא אפילו על הכתיבה אפילו שכתבו הוא כנ"ל.

ועל פיו דבריו נוכל לבאר שדברי החת"ס: "בי"ט של סוכות נגמר כתיבת ספר תורה שלי" הינם כפשוטם וכוונתו ליום טוב - ולא לחולו של מועד. וגמר הכתיבה אינו במעשה הכתיבה כי אם בקריאה שלאחר סיום הכתיבה שבכך מסתיימת מצות הכתיבה. אולם אין באמור לבאר את תשובתו הקצרה של בעל שואל ומשיב דלעיל (שהובאה בשו"ת שאילת יעקב והשואל של לא העלה אפשרות שמדובר במילוי חלל האותיות).

י. בשד"ח, מערכת חול המועד אות יב (כרך ט' עמ' 39) כתב בשם הרב אברהם צבי הכהן אב"ד חערסאן, שאיסור כתיבת ספר תורה במועד הינו במציאות שיש כבר ספרי תורה ונתקיימה מצוות כתיבתו אבל:

דהמצות עשה ועתה כתבו לכם, דוחה האיסור דחול המועד והמחבר (-השו"ע בסימן תקמ"ה שאוסר כתיבת ס"ת במועד), איירי דכבר קיים המצוה

(ועי"ש שהשד"ח חולק עליו) ועל פי דרך זו נוכל לומר שהשו"מ התיר במציאות זו שעתה מקיימים המצוה, ועדיין צ"ע.